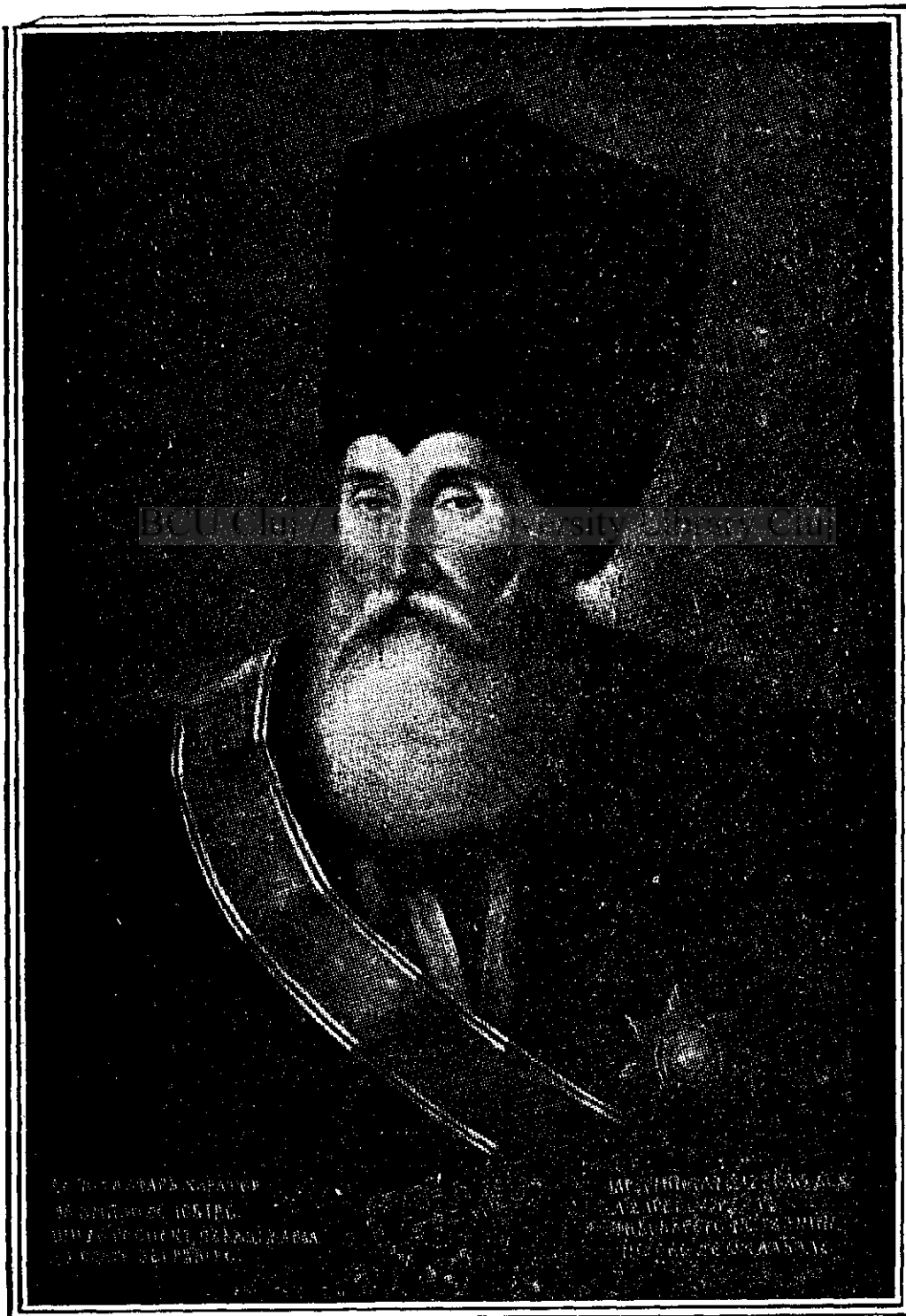

UNIVERSUL LITERAR

Supt conducerea D-lui N. IOBGA

GRIGORE BRINCOVEANU

mare elenist, coboritor din Constantin Brincoveanu întemeietor al casteiului
Sîmbăta (Fagăraș)

Cei nebăgați în samă

de N. IORGA

Am cetit, mai mult decît aceasta: am corectat tipografic, cu cea mai mare plăcere cele două contribuții pe care a binevoit a le da acestei publicații d. Eugen Boureanul.

Numele acestui povestitor nu mi era de loc nou. În acea epocă a «Sămănătorului» a căruia apărare voiu ști s'o ieu, și în curînd, contra denigratorilor interesați, contra refușurilor înăcrîți de acum vre-o douăzeci de ani, cari încă nu s'au mîngîiat, și contra simplilor neînțelegători sau a neînțelegătorilor simpli, d-sa publica lucruri frumoase, din domeniul popular și istoric. Știu și bogata colecție de tipărituri românești rare pe care o făcuse și pe care greutățile vieții l-au silit s'o vîndă, s'o împrăștie la cele patru vînturi.

Povestirile d-lui Boureanul arată o perfectă cunoștință a vieții de la țară, nu numai în toată întinderea și varietatea, dar în toată adîncimea și intimitatea ei. O duioșie deosebită străbate aceste pagini de un dramatism discret. Fără să fie acele proporții care se admiră la alții, prea puțini, și nu totdeauna și la dinșii, aceste scene largi de viață adevărată rețin și emoționează.

Iată însă că, după douăzeci de ani de muncă modestă, omul care n'a știut să bată darabana la vitrina literară, e un necunoscut. Un necunoscut în cel mai deplin — și mai trist — înțeles al cuvîntului.

Vina nu e a cetitorului, ci a celor cari se presintă ca avînd chemarea de a judeca operele literare și de a informa, de a orienta publicul.

Poate nicăiri nu s'a văzut o mai răspingătoare șarlatanie decît așa-numita critică literară românească de astăzi. Grupele de cumetri și de frați de cruce,

cu sau fără această cruce, cașiștile de idoli mititei, asociațiile politice care se servesc de scriitorii pe cari-i pun în funcții și-i acopăr de răsplătiri, nu se sfiesc a-și striga din amvon pomelnicul privilegiatilor în afară de cari nimeni nu există.

Estetica și bunul gust sînt invocate pentru a înșela pe naivi. De fapt «lansarea» și tăgăduirea sînt rezultatul unei complicate socoteli de avantagii și de supărări.

Luaiți antologii ca ale d-lui I. Pilat, răsfoiți dări de samă

ca ale revistelor în vază, străbateți coloanele meschine ale fișuicilor de terorizare, ascultați conferințele publice, și veți vedea că nu e deosebire între cum se fabrică măririle politice și cum se încoronează meritele literare. Cum voiu arăta, cultura întregă a intrat în domeniul politicianismului propriu zis, sau se creiază pentru dînsa un fel de «politicianism» special.

Nu știu ce beletrist rămas finăr la o vîrstă destul de matură se apucase cîndva de „revisuire literară“. Cei uciși de dînsul trăiesc și vor mai trăi. Dar, Doamne, la ce revisuiri adevărate vor fi supuse judecățile literare ale vremii noastre!

MARINE

Central University Library

Furtuna

*Din zorii zitei marea s'a zbătut
De biciul vinturilor spintecată,
Și ca o sclavă 'nvinsă a genul
În fața gidelui ingenunchiată.*

*Pe munți de vaturi cu căciuli de spumă,
Se urcă ea cu hohote spre cer,
Dar strigătele-i, vintul le zugrumă
Și, în vitori înabușite, pier.*

*Și iar se cațără pe aspre stînci
Și strînge 'n brațe moi bătrînul mîl,
Dar nemilos pămîntul îi dă brînci
Spre-a fulgerului singerînd pumnal.*

Linște

*Amiază... Marea s'a culcat să doarmă
Pe larg covor de alge și nisip
Și, potolind a vaturilor iarma
Și-a desgolit supt soare albastru-i chip.*

*A sărutat-o soarele fierbinte
Pe pieptul umea și pe fruntea 'naltă
Ca un copil visează ea cuminte
La somnul nufierilor de pe baltă.*

*Dar, leneș, cerul brațul și-l indoai
Spre apa 'n care soarele se scaldă
Și marea ce la pieptu-i se despoare
O strînge într'o 'mbrășișare caldă.*

Ion Sân-Giorgiu

Vremuri și oameni

„Biruința lui Vasile Grecu“

de I. Agirbiceanu

În cele trei camere ale primăriei comunale, scunde, pătrate, afumate, stăruia o liniște grea, plină de un miros de mucegaiu, de hirtie învechită și de praf. Geamurile mici, somnoroase, împăinjenite de vântul acela fumuriu, pe care părăsirea și uitarea le pun pe lucruri, abia zăriau în strada pustie. Păinjenis vechiu atrna în unghere, sub tavan, în colțurile ferestilor, păsirind, ca pe niște relicvii uitate, resturi din scheletul muștelor: învâlișul ușurel, aproape imaterial, găocea capului celui cu ochi mulți odată, vr'un picioruș de fir supțire în unghiu obtuz.

Cele câteva dulapuri cărămizii deschideau guri strimbe, prin care se prelingeau foi îngălbenite și pline de praf. De-asupra lor apăsau condiții guele, slinoase, posomorite de demnitatea care nu li mai folosia la nimic.

Dacă ai fi ascultat la ușa camerei a patra, ai fi auzit scârșitul strident al unei penițe. Dar moș Damian, pîrșarul satului, nu era aici să asculte. Trăsese binisor cu urechea, știa că scrisoarea curge întins, și trecu la crișma de peste drum să-și amortească maseaua c'o gură de rachiu: părea că tot încercă să-l îniunghe!

Moș Damian plecase, iar cel ce venia acum cu pași grei și îndesați, tropotind pe podele, izbînd cu putere ușile, nu stăte să asculte scârșitul, ciocăni cu hotărîre în ușa camerei a patra și intra fără să mai aștepte răspunsul.

— „Pustiu pe-aici, domnule notar“, începu el. „Poți fura ce vrei. Poate chiar pe dumneata te-ar putea fura cineva. Bună ziua“, sfîrși el și întinse mina omului care ședea la birou și încă nu se oprise din scris.

— „Bună ziua“, răspuse notarul scriind mereu. Vorbiau ungurește. În sfîrșit, la terminarea acelei fraze, slujbașul puse un punct greu, se ridică și-i întinse mina.

— Ei, ce te-a mai adus pe la noi, domnule Ponori? Dacă vii tot cu vechile năcazuri —, zise notarul, privind distrat prin camera care nu se deosebia întru nimic de celelalte trei, — nu cred că te mai putem ajuta. După plecarea celor din urmă mobilizați, nu mai putem face rost de brațe de lucru.

Slujbașul tăcu și privirea-i ră-

măse fixă la ornicul vechiu din păretele din față. Părea că se miră de arătătoarele ruginite, care făceau un unghiu ciudat pe cadranul îngălbenit de vreme.

— Vin tocmai să-ți vestesc că te-am scăpat de aceste neplăceri. Nu mai avem nevoie de brațe muncitoare din sat.

— Mă bucur, răspuse notarul. Se uită pe-o clipă la omul îndesat cu fălcile puternice, c'o mustață imbrizoată, blondă, cîntă numai supt nas de fumul lulelei ce nu i se mișca dintre dinții. Arătîndu-i un scaun, se pregătia să șadă iar la birou, întinșese mina după condei.

— Numai atît, domnule Grecu? Te bucuri, și atît? Nimic mai mult? Nu ești curios să știi cum se face de nu mai avem nevoie de brațe muncitoare din sat? Două moși care fac împreună patru mii de iugăre? Crezi că s'a întîmplat o minune? Ni va crește recolta fără muncă?

Ponori, administratorul celor două moși, se întrebă repede, apropiindu-se mereu de slujbașul satului. „Cum, într'adevăr nu ești curios?“ începu din nou. Iată mie îmi vine să zburd, ca un vițel scăpat din țarc. Și n'o să mă las pînă nu mă îmbat în seara asta.

— Alte griji, ai domneta și altele am eu, domnule administrator. Nu vezi că în toată cancelaria numai condeiuul meu mai scrie? Și e glumă să duci povara singur, într'un sat cu trei mii de suflete?

Notarul își retrase mina dela condei și privi, cu doi ochi negri, arzători, cufundați puțin în orbite, la administrator. Era înalt, uscățiv, brunet, palid, cu o frunte largă și tristă.

— Nu mai ai trei mii de suflete, domnule notar, zise zîmbînd administratorul. „Cîți sunt duși?“

— Da, răspuse c'un glas sec slujbașul. S'au dus sute, dar năcazurile lor toate au rămas aici, mai crescute decît cînd erau ei acasă. Și știi că mi-am dus și pe ajutorul ce-l aveam aici!

— Pe d-l Marcu?

— Da, pe subnotarul. Cît n'am alergat să-l pot scăpa! Zădarnic! Mi-ai fagăduiți și dumneata.

Administratorul își scoase pipa dintre dinții negri, se miră din gura larg deschisă:

— Cînd a plecat?

— Aseară!

— E cu neputință să-l înroleze, să-l ducă la front. Amîndoi baronii mi-au promis să intervie.

— Iși vor fi uitat, d-l Ponori, zise notarul cu amărăciune.

— Uitat? Se poate? Cînd un om ca dumnealor își dă cuvîntul să știi că e lucru sfînt. Iaca mine am să li vorbesc.

— Prea tirziu, domnule administrator. De altfel ți-aș fi mulțumitor dacă ai mai încerca odată. Nu pot răzbi singur, și alt ajutor n'am de unde lua acum. Nu se mai găsesc nici de leac.

— O să vezi dumneata! Mine tot trebuie să mă duc la oraș pentru prizonieri...

Notarul începuse să scrie din nou. Acum se opri de-odată:

— Ce prizonieri?

Administratorul zîmbi satisfăcut:

— Vezi că te interesează și pe dumneata? Pai, nu ți-am spus că nu mai avem nevoie de brațe muncitoare din sat, la cele două moși? De unde credeați că ni vin muncitorii? Satele vecine, ca și cele depărtate, n'au de unde da. Așa, stăpînii au stăruit să li dea prizonieri.

— Italieni?, întrebă repede notarul.

— Aș, italieni! N'avem să clădim doar cai ferate ori șosele. Vin Ruși, Muscali adevărați, cari au crescut la sapă și la coasă. Se spune că-s blînzi și îndelung răbdători ca și vitele și muncesc cu drag pămîntul.

— Și, aduceți mulți?

— Nu știu numărul cu precizie. Dar vor veni între o sută cincizeci și două sute. Așa mi-a scris stăpînul cel tinăr. Și, pentru a lua unele îndrumări, mine trebuie să fiu la oraș. De-aceea am trecut și pe la dumneata. Am nevoie să știu ce crezi dumneata: am putea încartira pe la oameni vr'o cincizeci șaptezeci? Ceilalți vor avea loc în cele două curți bolerești. E vorba, bine înțeles, mai mult pentru iarnă. Acum am trecut de Singeorgiu, și, vorba Romînilui: toată tufa dă soluș.

— Ți-a scris stăpînul dumitale să întiebi?

— Da!

— Mă mir, zise notarul; după cît știi, cînd se duc într'un loc atîtîia prizonieri, sînt ținuți într'o tabără, și nu sînt împărțiți pe la cvartire.

— O să faci tabără și aici în cele două curți, dar pentru iarnă e nevoie de locuințe. Se'nțelege că

vor veni ca într-o tabără : cu basă militară, cu ofițeri.

— Vor veni și ofițeri ? întrebă notarul, crescându-i dintr-o dată paliditatea din față. Ochii lui arzătari priviau ținta la administrator.

— Așa-mi scrie stăpînul cel fi năr. Ba mi-a poruncit să vă întreb și să vă rog dacă n'ați fi așa de bun să găzduiți pe unul dintre ofițeri ? Doi ar încăpea la mine, dar pentru al treilea nu găsesc o locuință mai potrivită.

— Trei vor veni ?, întrebă, distrat acum, notarul Grecu.

— De trei e vorba.

— Promisiuni, dragă domnule Ponori, nu-ți pot face nici cit privește pe locuitori nici pe mine. La mine, dumneata știi că e de strîmt; pe lângă asta, căsnicie nouă : cite nu lipsesc ! Iar în casele oamenilor, va fi greu. Dacă vor voi să-i primească. Și de bună samă nu se vor putea încartirui decît unde este bărbat la casă.

Administratorul începu a ride în hohote.

— Ba mie mi-e frică să nu-i ceară mai bucuros în gazdă femeile care n'au bărbat la casă, domnule notar. Dumneata nu prea știi ce se petrece în lumea de azi, domnule Grecu. Sînt multe străcaciuni.

Notarul cercă să scrie mai departe. Dar penița rămînea înfiptă pe hîrtie : nu mai veniau gîndurile. Cerca să adune unele frînturi care izbucneau de ici și de colo, ca niște treceri repezi de albine, dar nu le putea prinde. Gîndul lui adevărat era departe. Se uită cu dușmănie la cel din urmă punct, greu apăsător pe hîrtie și-i părea că el e pricina că nu toate continuă.

Administratorul băgă de seamă, și zise bucuros :

Azi așa se cuvîne : jos condeiul, și trecem peste drum la un păhar de vin. E zi de bucurie azi, domnule notar, și pentru mine și pentru dumneata. Eu o să mă pot gîndi în tihnă la procentele mele după recoltă, dumneata n'o să-ți mai bați capul cu muncitorii din sat cari trebuiau să lucreze și pe moșiile boierești. Procentul meu va fi mare, domnule notar, te asigur. Sateții nu ni munciau pe degeaba cum ni vor munci prizonierii. Pe urmă vei avea și dumneata muncitori grațiuși. De cînd nu tot bat capul stăpînului că trebuie aduși prizonieri !

Notarul Vasile Grecu nu-l asculta ; își îmbracă pardesiul pe'n-delete, își îndesă pălăria în cap și luă bastonul dintr'un colț, și cînd îl văzu pe administrator, păru

că se miră că-l vede aici. În clipa aceea, ornicul, după ce sfîrși prelung potențîndu-și pe fiecare clipă hîrțitul ca și cînd ar fi vrut să se deșerteze cu mașinărie cu tot, — începu să bată răgușit șase ceasuri.

— Iată și oara oficială de închidere a sunat. Ce te poate opri să gustăm un păhar de vin ? Ponori îl întrebă așa, de și ar fi putut crede că notarul se îmbracă pentru a-i primi propunerea. Dar din față, din privirile duse ale notarului, el vedea limpede că gîndurile lui Vasile Grecu bat alte meleaguri.

Leșără amîndoi (umplînd de răsunet camerele pustii. În coridor, Grecu, care mergea înainte, se lovi de moș Damian, gata să-l răs-toarne : bătrînul se clătina voinicește pe cele două picioare încovoiate de povara anilor.

— Iar ai tras la măsă, moș Damian, zise c'un fel de scîrbă notarul. De cînd nu ți-ași fi făcut eu vînt să pot găsi alt om în loc !

Moș Damian se feri lângă părete, chinîndu se să-și țină echilibrul.

— Năcazurile „domnule notar” năcazurile și curerile domnului span, adăose el vîzînd pe administrator. „Cred cinstiții domni că-și bea cineva mințile de bucurie ?

Beai ca să ți ametești durerea. N'am doi feciori de trei ani în bătaie ? Mai știi eu ceva de ei de cînd au plecat ? Hm ! Bem să ne amormim, și mai bem să ni pară că nimic nu s'a întîmplat !

Cei doi leșără în curte. Vasile Grecu nu mai era dornic să audă răspunsul moșneagului : i-l știa pe din afară.

Totuși azi, fără să vrea, îl auzi pînă la sfîrșit. Și, cum trecea prin iarba grasă de mîzga primăverii prin curtea primăriei, se gîndia întins la un lucru : Ce spune ticălosul ăsta de bătrîn ? Și-i părea că a auzit acum, pentru întîia oară, vajnicul răspuns de apărare al lui moș Damian.

La poartă, afară în drum, întinse mîna administratorului :

— Seara bună, domnule Ponori.

— Cum ? Nu vii peste drum ?

— Ce să caut ?

— Ți-am spus : un păhar de vin. Eu trebuie să mă îmbăt în noaptea asta !

Administratorul nu glumia : voia să se îmbete. Așa prăznuia el orice bucurie ce-l ajungea în viață. Dar nu-i plăcea să bea singur. Nu putea înghiți mai mult de două-țrei păhare. Și-i trebuia larmă în jur, muzică, dacă se găsea.

Și, în sat, la ceasul acesta, n'ar fi găsit niciun „domn” cu care ar fi putut sta la un păhar de vin. Popa Mihuleț era dus la o înmormîntare într'al treilea sat, jandarmii erau cu toți în patrulă cine știe pe unde, doi învățători erau de mult înrolați, al treilea, Petru Grecu, era în dușmănie cu Ponori.

— Voia dumitale, domnule administrator, dar eu n'am chef. Știi că, dacă stau mai mult la un păhar de vin, a doua zi nu mai sînt bun de nimic. Și lucrul în biurou îmi stă grămădă. Noapte bună !

Dar nu se mișcă. Frînturi de gînduri îi intrau în cap : „Prizonierii. Pentru ce nu sînt Italiani ? Dar pentru ce ar vrea ei să fie Italiani ? Cum, aduc soarele și lumina dela Sud ? Unde ? În ce noaptea ? Unde e noaptea ? Ah, dar ofițerii ! Pentru ce ofițerii ? Și ce scunea că amoarția cu rachiul ticălosul acela de pîrgar ?

Își duse mîna la frunte ca și cînd ar fi vrut să se ștergă de sudoare. Un ușor abur de amețea-lă cerca să i pătrundă în creier. Fața îi deveni și mai palidă.

— Îți spun să vii cu mine. Ce mai stai la îndoială ? Munca dumitale istovește ; crezi că nu se vede pe fața dumitale, ? Începu să stăruie din nou administratorul. Il luă la braț și pînă amîndoi să treacă drumul la birtul din față.

Vasile Grecu se lăsa dus. Abia începu să se miște, norul acela de amețea-lă dispăru, făcîndu-i ceva amar în gură, și frînturile de gînduri de mai înainte îl năpădiră din nou.

A, ce bun, ce răcoritor e într'adevăr un păhar de vin cu sifon ! Recreiază, împrospețează, după o muncă așa de timpită ca a lui ! Abia sorbi un păhar, pe care nu-l mai putu lua dela gură pînă nu-l deșertă, și, iată, de odată i s'au limpezit gîndurile. Oboseala, iată ce o să-l aștepte de aici încolo, rămas singur în cancelarie.

Administratorul era fericit. Chemă pe crișmar, un mîrginean care ținea în arendă această crișmă comunală, poreclită de sâteni „Hotel”, și-l întrebă dacă nu are un vin și mai bun.

— Am, domnule, cum să nu am ! Dar trebuie să vă spun că-i un vin tare de tot.

— Nu este vin tare : e numai vin bun, mai bun și foarte bun. Să ni aduci din acest din urmă, dacă ai.

— La poruncă, răspunse crișmarul și dispăru pe ușă. Era un om voinic, — să fi avut vr'o patruzeci

și cinci de ani, — cu o față roșie, bine hrănit, cu părul și mustața cumu-i pana corbulu'.

După ce privi în urma lui, administratorul zise:

— Și vă mai plîngeți dumnea-voastră Romîni, domnule notar, că vă duc în războiu pe toți bărbații buni, ori ba să poarte armele. Iată-l pe Mitru al nostru! Nime nu se a-tinge de el!

— Unul la o mie, domnule Ponor, răspuse Vasile Grecu și sorbi binîșor din păhar. Băutura răcoritoare îi făcea bine.

Mărgineanul se întoarse cu două butelii pecetluite.

Administratorul bătu în palme: «Iată taina deslegată, domnule notar!» Cine mai poate găsi și azi astfel de vin, e vrednic să rămînă la vatră. E un om și jumătate. Mitru nost se știe învîrtit în lume! Ce zici, Mitruț, ne mai temem de războiu? Birtașul îndrugă pe un-gurește citeva vorbe:

— Dumnezeu știe, domnule! Ori cînd mă poate chema.

— Pe-un bolnav de inimă?

— De, asta-i drept!, făcu mărgineanul cu un glas de umilință prefăcută.

— Lasă, Mitruț, n'avea grija! Pînă ai ce-ți trebuie în pungă, și pînă ce mai poți da vin de bună sămință domnului notar și mie, să dormi liniștit. Parcă nu știm noi că toți oamenii cumînți gîndesc la fel în ziua de azi.

Bău din vinul proaspăt, plescăi limba de cerul gurii, și zise:

— Păcat că-l bei cu sifon. E ca aleiul!

Bău și notarul o jumătate de păhar și simți o furnicăre plăcută în trup. Din vreme în vreme frînturi din gîndurile de mai înainte cercau să se apropie, palide, nehotărîte. Dar muriau în aptoperea luminii și a căldurii care-i inundau tot mai mult întreaga ființă.

Incepură să vorbească de războiu. Lui Vasile Grecu i se deslega limba în fața unui străin, cînd se vorbea despre războiu. Și, cînd era silit să spună un cuvînt, îl lăsa să-i scape din gură numai după ce l-a cumpănit în fel și chip. De trei ani avuse destule pilde să se cumînțească. Dar, acum, lumina și căldura aceia lăuntrică nu-i dădeau pace. Cum nu era încă așa de amețit de băutura încît să nu mai calculeze urmările, nu vorbea de chinul ce-l ardea în suflet de trei ani, nu-și arătă nădejzile care-i pîlăiau încă în inimă, ci se confundă într-o largă analiză a războiului și a păcii. Ungurul bea acum fără să

mai țină samă dacă notarul îi urmează pilda, bea și-l asculta c'un fel de uimire timpită. Vorbe așa înalte el nu înțelegea, dar cum cuvînta de frumos notarul asta și cum îi mai scăpărau ochii! Odată, în tinerețe, își aducea acum aminte, auzise el pe un preot reformat predicînd din amvon tot cu același foc, și ochii îi străluciau ca și acum lui Vasile Grecu, „Iubirea frățescă între oameni!“ Da, iată un cuvînt adevărat, bine spune notarul! Așa o iubire va avea el și fața de prizonierii ruși cari vor veni. Nu-s și ei oameni?

Administratorul deșerta păharele, și ochii începură să se umple de suferințe așteptînd. Vasile Grecu, nfierbîntat acum, nu numai de vin, ci și de propriile-i viziuni, vorbea despre pierderile atîtor vieți omenști înuciderea dintre oameni, ca și cînd ar fi la sfîrșitul lumii.

„Nimeni nu va fi birutor“, sfîrși el. „Prăpădul ne așteaptă pe toți.“

Ungurul nu-l auzi. Asculta cu ochii închiși cînd, puțin după ce sfîrși notarul, sări în picioare, cu păharul plin în mînă, își dădu capul pe spate, și începu să zbiere din niște plămîni de fier cîntecul de războiu al Ungurilor: Marșul lui Kossuth!

„Toți, toți trebuie să plecăm cînd vine porunca“, urla el în romînește, cînd ajunse la acest vers al marșului. „Și dumneata, bade Mitruț, și d-ta, domnule notar! Toți după mine: unu, doi, trei!“ El privi cu ochii împăinjenți prin odaie. Părea că nu-l mai cunoaște pe notar.

Vasile Grecu se trezi într-o clipă; ca un fier roșu îi trecu prin inimă cîntecul administratorului; își scoase ceasul din buzunar: era miezul nopții. Își luă bastonul și pălăria. Ungurul ședea acum, cu păharul gol în mînă, cu capul frînt în piept în clipa aceia intrară, negri și înalți, aplecîndu-se, doi jandarmi cu arma la umăr. Soseau din patrulare. În strigătele din bucurie ale administratorului, Vasile Grecu se strecură din birt. Mai auzi pe roșcovanul spunînd, cu limba împleticită: „Fraților, în noaptea asta trebuie să mă îmbăt! Știți, Rușii vin, vin la noi prizonierii...“

În răcoarea nopții, Vasile Grecu se trezi de tot. Cînd se apropiă de locuința lui, se opri mirat, văzînd fereștile luminate. Un gînd îi fulgeră prin cap: Va fi auzit și nevastă sa vestea cea nouă? Simți un sloiu de ghiță între spete și, cum se apropia de porțiță, îi păru de-odată plină de pustiu ulița, satul, curtea, lumea întreagă. Și parțial

părea că izvorăște din sloiul acela de ghiță. Nu mai avu nici o bucurie să intre în curte. Gîndi să se întoarcă la crișmă, dar aducîndu-și aminte pe cine lăsase acolo, îi fu scîrbă.

Își apăsă fruntea cu mîna și zise cu glas tare:

„Nu-s beat și acum?“. Apoi apăsă repede pe clanță și intră în curte, în lătratul gros al unui cîine alb, mișos, care venia în salturi mari spre el.

În casă, cit ce hapăi cînele, lumina se stînsese. Vasile Grecu intră în întuneric. Nu-și putea da sama de ce, dar în întuneric își simți inima mai ușurată. Se desbracă încet, cu grijă să nu facă nici un sgomot. După ce se întinse în pat își spuse chiar, cu o îndoială pe care voia s'o facă reală: Am văzut lumină sau mi s'a părut? Ascultă respirarea regulată a soției lui din patul vecin. „Vezi bine că m'am înșelat“, își zise el „iat'o cum doarme de liniștită“. De unde să știe ea vestea cea unică? Gînduri de om beat!“ Și, cînd, la citeva clipe după ce se întinse în așternutul răcoros, patul începu să se învîrtă cu el, simți o bucurie adîncă: „Vezi bine că sint amețit încă de vin. Iată proba! Am mai pățit eu așa!“.

Dimineața, cînd se trezi, cu gîtlejul fript de sete, cu capul greu, nevastă sa era sculată. A dormit el mult? Numai cînd pleca la oraș, se scula Vilma înaintea lui. Altfel o lăsa totdeauna dormind, și știa că adeseori nu se îndura să lase patul pînă pe la zece. Vasile Grecu se uită la ceas: erau abia șapte.

«Iată că mi se face femeia harnică», își zise el c'un zîmbet amar, și începu să se îmbrace. Dar abia intră Vilma cu cafeaua ce aburia din filigeana albă, ca de spumă, cu felioarele de pine prăjite rumen și ființa lui întreagă se îndulci: o vedea așa de dulce și nevinovată ca totdeauna. Nici un gînd ascuns nu-i ceti pe fruntea curată încadrată de cîrlionți negri. Ochii ei albaștri verzi îl priveau deschiși cu aceiași liniște de sfîntă cum i-a văzut întîia oară îndreptați asupra lui. Puțintică, delicată, ușoară ca un fulg, cu obrazul alb și mic, era și acum mai mult o copilă decît o femeie. În dimineața asta părea și mai tînără, și mai fragedă.

Vasile Grecu, odată cu intrarea Vilmei, simți o undă tare de parfum. Vilma se parfuma așa numai cînd mergea la oraș. Cu toată lumina ce-o simțea în suflet vă-

zindu-o, avu o tresărire ca de teamă, de nesiguranță, și cerca să-i prindă privirile. Dar din ochii aceia clari nu putu citi nimic.

— „Mi se pare că ai venit târziu aseară” începu pe-un glas plin de cîntec și de alinare notărășița, punînd tava pe-o măsută rotundă, pe care albia zăpada unei acoperitoare de in.

— Da, m'am încurcat cu administratorul. Tu știi că nu poți scăpa de el, răspunse bărbatul. Nu rămin nici odată bucuros, mai ales acum cînd am atîta de lucru.

— Te-am așteptat, urmă femeia c'un zîmbet abia perceptibil, și mi se pare c'am adormit cu lampa aprinsă. M'am trezit în lătratul cînelui, și mi se pare că atuncea am stîns-o. Ai fi putut veni mai de vreme. Ea se întoarse ușoară într'un călcîiu și dispăru pe ușa care duce la bucătărie. Era suferată, era veselă? Notarul nu-și putea da sama, cum nici odată n'a putut vedea limpede în sufletul femeii sale.

Fără s'o mai întilnească, saluînd-o din gang, se duse la slujbă. Cînd ajunse înaintea birtului, nevasta administratorului și cu un fecioraș se siliau să-l scoată pe d. Ponori pe ușa. Îl țineau de subsuori. În grabă, se opri înaintea birtului o căruță. Notarul o cunoscuse: era a curții. Cu silă mare, între înjurăturile cu sughițuri ale lui Ponori, acesta fu urcat în căruță. Băiețașul șezu lingă el, sluga dădu bicu caior, și duruital sec umplu în grabă liniștea uliții.

— Ai făcut rău că l-ai pornit la drum în halul acesta, doamnă Ponori, zise notarul, bucuros că administratorul nu-l cunoscuse. Cine știe ce poznă mai face pe drum!

— Nicio grijă, domnule notar! O să adoarmă buștean, băiatul îl va ținea să nu cadă din căruță și, după trei ceasuri de somn, se trezește om în toate mințile, — tocmai cînd va ajunge la oraș. A mai făcut el drumuri de astea. Și acum nu putea întîrzia cu niciun preț: îl asteaptă stăpînul.

Vasile Grecu intră în curtea primăriei, dar de odată se răzgîndi, se opri în porțiță și se uită în urma căruții. N'o mai văzu! Voia să știe, nu s'a abătut cumva pe la locuința lui? Gîndul acesta îl și rușina și-l umplea și de amărăciune. Cu el în suflet se așeză la birou și începu să desfacă poșta.

Dar printre șirele scrisorilor oficiale vedea mereu întrebările acestea. Pentru ce pot să nu mă încred cu desăvîrșire în ea? Pen-

tru ce n'o înțeleg? Cum mi-a putut rămînea un sfînx și după un an și jumătate de căsnicie? Ori cine o vede ar spune, ca și mine, că-i o femeie mai nevinovată de cât o sfîntă. Privirile acelea limpezi de cristal, delicateta micului ei trup cum ar putea vîdi un suflet pătimaș? Dar privirea ei ucigătoare prin mirarea ce o arată în unele clipe? Da, parcă nu e pătîmă, ci mirare și așteptare! Dar felul cum întepeneste uneori de o crezi moartă? Dar plînsul ei rar care izbucnește din bun senin?

Notarul desfăcea scrisorile una după alta, le cetia, le punea în vraf, după ce apăsa pecetea de înregistrare și însemna data și, după ce le termină, înțelese ca n'are nici ideie de cuprînsul lor. Întrebările de mai înainte, pe ca e par că le vedea scrise printre rînduri, nu i se puneau de-odată în cale, ci la diferite pasagii. Și fiecare ștergea tot cuprînsul rîndurilor cetite mai înainte.

— Se vede că așa-s făcut eu să nu pot trăi fără să mă chinuiesc cu întrebări, zise el tare, în ciudă, și luă scrisorile să le citească din nou.

— Porunciți ceva d-le notar? se auzi glasul hodorogit al lui moș Damian, prin deschizătura ușii.

— Nu. Lasă-mă!

— Mi s'a părut că m'ați chemat! Ușa scârțîi încet și iarăși se închise. Tipîl moșul ieși în curte și se așeză, zgîrcit pe iarba moale, la umbra unui pom.

Troița

*Bubuie depărte golurile zării,
De răsună largul țarinelor plane
Parcă bat arama sute de ciocane
Din faurăria fundurilor mării.*

*Munți de neguri saltă'n diavolești prigoane,
Spînzură de poarta grea a inserării
Zărește de lîntoluu, iasmele turbării
Fîlșie aripe reci ae uragane,*

*Tremură pe lamuri mii de verzi de apele.
Frunze sfirtecate fulgeră prin aier,
Și, cutremurată de obștescul vaer*

*Își suspină huma visurile grele...
Tu privești, troiță, mai presus de ele
Desfrînd vrăjmașul vremurilor caier...*

V. Cârlogea

Dar sfortările lui Vasile Grecu de a înțelege cuprînsul scrisorilor oficiale fură zădarnice. Se aruncă cu scribă la o parte, și încercă să termine raportul început ieri. Capu era însă gol; părea că nicio dată n'a avut de lucru cu astfel de prostii: cum se presintă recolta, cîte măji metrice se pot prevedea pentru rechisiție, cit fin, cîte sînt familiile celor mobilisati mai pe urmă, care dintre ele sînt mai sărace. De unde să știe el? Și, chiar dacă ar ști, întru cât îl interesează?

Gîndul că vor veni prizonieri ruși în sat, cari vor fi supraveghiați de trei ofițeri, se amesteca mereu cu întrebările de mai înainte. Își prinse capul în mîni și, răzîmat cu coatele pe masă, rămase nemișcat.

„Iarăși pe-același drum?” păru că-l întrebă un plas din adîncul ființei sale.

— N'am încotro! Mă supun unei puteri mai mari decît mine, auzi în el însuși răspunsul.

Va urma.

Abonamentele la Universul Literar, Ziarul Științelor Populare și Veselia fiind cu premii se fac numai pe un an și costă 210 lei fiecare.

Citiți ziarul Științelor și Călătoriilor

NYJRO JÓZSEF

Oameni cu capul în stele ¹⁾

Un flăcău tăia de zor lemne din pădure. Din sufletu-i plin de vlagă vietii răsăria răsunind de dor o doină duioasă de dragoste. Așa de puțin ajunge pentru fericirea unui flăcău! Vezi, doar și animalul apropiat gura de ochiul celui alt în chip de sărut, dacă-l cuprind fiorul dragostii. Florile se sprijină una de alta, virfurile de copac se pleacă unul către altul în șoapte dulci; iată și piatra oarbă și rece, atingându-se de tovarășa ei, își face loc lângă ea. Rîndunica, săgetind văzduhul, își cufundă privirile în ochii încântători de fată mare. Totul își găsește adăpostul dragostii.

Din depărtare se desprindea în zarea albăstrue minunatul sătuc de munte. Bărbații cu căciuli țuguiate își întindeau minile prietenos. Casele cu înalte acoperișuri, pe lângă multe necazuri, adăpostiau și multe zile albe. Bărbații, în creștetul munților învecinați cu stelele, sprijinesc cu umerii lor văcuța să nu se prăbușească în genune și se tirăsc în genunchi între nori să-și secere orzul ce li-a mai rămas din milă. La picioarele lor răsună ierburile, iar pe de-asupra capetelor li zimbesc stelele. Iată cum își duc viața oamenii cu capul între stele.

Flăcăul tăia lemne. Pe de-asupra munților se îngrămădiau visurile, iar Domnul se așeza în jilțul său de judecată, din virful albastru, înorit al Harghitei. Încet și cobori pe genunchi un vultur.

Cîteva flori aurite își închideau pe dos umbrelele colorate. Copacilor bătrini li scapă de pe crengi niște scrisori de dragoste. Pasărica își odihnește limbuța-i istovită de cîntec pe foi verzi ospitaliere. La adăpostul înfloririi nesfîrșite, se ascund cu durumul vietățile mici. Pămîntul și aierul răsunător se sting în atita liniște, încît un om cu suflet rău li-ar putea sugruma armonia agonisantă cu un singur pumn.

Luminile cele multe se așezau binisor pe cer, cînd iată și de pe pămînt se ridică una rătăcită ca și cînd lampa de pe masă s'ar fi avîntat de vînt în văzduhuri. Feciorul tresări. Foile tremurau stioase, apoi le cuprîndea o lumină roșie

de sidf. Printre copaci prînd a se strecura niște săgeți mici de lumină, apoi totul fu cuprîns de strălucire în jurul lui. Se porniau niște curente calde și vorba bătrînilor copaci înroși amenințător. Inima flăcăului începu să svicnească sălbatec și căcuța-i neagră pe care o luă de pe cap, i se păru roșie. Nu scoțea niciun cuvînt, ci numai se îngălbeni ceară. Își petrecu după git traista și porni calea întoarsă.

Foc! Se stîrni undeva îngrozitor cuvîntul.

Clopotul plîngea, turnul înroși pe ferestre liliaci amepți, cîinii își întîrseră îngroziti botul în colbul alb al drumului. Mamele își cărară tipînd copiii lor în biserică, unde preotul — tronul desnădăjduit al lui Dumnezeu — spunea tare și „pe latinie“ la rugăciuni. Toți obrajii se spălăciră ca urmele mortului Hristos. Casele scot niște spume de scrum, pe de-asupra oamenilor zboară focul, urechile li plîng, sinurile lor desvălite, se lovesc de pietre cînd se închină înaintea puterilor distrugerii.

Voinicul se plecă înainte girbovit, ca și cînd ar aștepta să i se suie în cîrcă fie ingerul, fie dracul. Apoi se răpezi în spre primejdie. Picioarele-i spulberară roua spîntecînd o cărare nemiloasă în roadele binecuvîntate ale cîmpurilor.

Flăcările se contopiră. Obrajii oamenilor se schimbară în negru. Toate chinurile celor nouăsprezece veacuri izbucnesc în vîpăi ucigăse. O cruce se răstoarnă pocnînd. Pe grumazul însingerat al bouului, lanțul se topește în puhoiu de argint. Șira spinării ciului ars se ridică arc roșu înainte de a se rupe. Pasărea așternută scut peste pui ei moare cu ciocul ridicat spre cer. Amintirile milenare ale Hunilor, case, șuri, ard cu pocnete asurzitoare și căminul se aruncă în aier ca o ploaie de aur.

Înainte! Pe de asupra lumii îngeri roșii se sărută brăzdînd cu purpură de sînge obrajii cerului.

Înainte! Miște o lume nouă. Căldura dispare din stînci, statuile unor dumnezei noi și amărăciunea omului inundă lumea. Puterea tainică ridică leagănul uitat în curte, în văzduhul răsunător, și acolo-l mistue în flăcări. Flăcăul se oprește încîntat în înălțime.

Cît de frumoasă ni-a ajuns casa!

Viața toată se porni dintr-o dată pe plîns și moartea își ridică frumosu-i cap.

Aduceți aici cosciuge!

Feciorul își înfipse privirile în capul morții, ridicîndu-și toporul la văzul acestui ospăt nebun.

Unre-l înroșit părul ibovnicei mele!

Nu mai scoase nici, un cuvînt nu mai făcu nici un pas, ci se schimonosi încet și, ca un Lucifer trezit din somn, se întinse urît.

Focul se juca în fel de fel de colori, pentru că nu totul arde la fel. Lucrurile brute, ființele vii și omul, flectare după felul său. Și omul oricînd este așa de felurii. Copilul se stînge în niște vîpăi albe. Focul bărbatului este negru, cel al fetei mari trist, iar rugul clădit din trupuri de mame plînge indiușător. Nu la fel se aprinde rugăciunea și cu cîntecul. Dragostea nici nu te mai doare atunci.

„Uite-l înroșit părul ibovnicei mele!“ țipă flăcăul.

Zgomotul asurzitor se liniști încetul cu încetul. Se sloboziau în spre ceruri niște ghemuri de fum în stare să înegrească și stelele, și, atunci, satul păru că s'a prefăcut în aur leit. De pe streșini picura foc. Pe acoperiș se mai legăneau niște sperietori urite și pe ferestre mai săriau în afară niște flori nebunite. Splendoarea înflorită a Răsăritului mai străluci odată și apoi se prăbuși în scrum.

Animalele cu părul vilvoiu de frică își închiseră din nou ochii. Flăcăul căzu pe gînduri. Obrajii lui căpătară o umbră posomorită și niște temple negre. Nu-i mai păsa de viață. Era negru, negru de tot, ca și cînd acum ar fi ieșit din trupul nopții.

De-odată, totuși, i se porni un zimbet pe buze. Cu mini reci își scoase cimpoiul din traistă. Pe lângă el se răpeziră niște oameni întîrziati. Acestora le strigă:

„Spuneți-i voie bună Anței Bokor!“

La glasul cimpoiului se iviră tiptil niște umbre albe la poala pădurii, dar zburară înapoi și ele.

Nu mai cucuveaua de pe cracă răsufila mai tare cînd flăcăul se prăbuși de pe stîncă...

În dosul lui se desfăcu încet floarea morții luna și pluti peste virful copacilor spre flăcău ca un sicriu lungit de argint.

A doua zi preotul se pomeni cu un păstoriel încălțat cu niște opin-cuțe.

— „Viu din munți“ — murmură cu sfială. „Tăticul meu te roagă

1) Fondul acestel schițe este marele incendiu din vara anului 1924, care a distrus frumosul sat săcuiesc Zetea. (Jud. Odorheiu).

să te îmbraci în hainele bisericești, că-l aduc pe Ștefan Baró”.

— Care Ștefan Baró?, tresări preotul.

— Care a murit.

— Va să zică a murit?

— Da!

— Și cam cînd?

— Aseară!

— A fost bolnav?

— De loc!

— A fost ucis?

— Ba!

— A murit pe neașteptate.

— Destul de neașteptat.

Satul : flase vestea. O ceată mică se adună în curtea preotului. Iată și pe țircovnic și cîntărețul cu piept lat. Preotul se îmbracă ursuz. Un fecior își aruncă pe umăr, ca o coasă, crucea de doliu și cu o țigară mică, ascuțită în gură, se porni în fruntea convoiului.

Pe lingă sicriul înjghebat din niște scinduri brute așteptau citeva fete cu prapure. Clopotele răspindesc un dangăt sacadat. Copiii, cu niște fire lungi de iarbă, imitău gestul cădelnițării. Bocitoarele se pornesc pe hohote de plîns. Codrul e plin de freamăt mistic, clopoteii se leagănă gingaș. Cucul scoate sunete asurzitoare, pare că chiar acum ar fi scăpat dintr'un ceasornic învechit. Asupra furnicarelor plutește o ceată albăstruie, amară. Urechile iepurelui se itiesc sfoase din ierburi. Din înălțimi vulturul secuiesc strecoară albăstrime și colb de soare peste pompa acestei îngropăciuni, jumătate păgînă, care se pornește neindeminatec pe un car greoiu.

Se duse flăcăul lipit prin singe de pămînt. La drum se lovesc insecte asurzite de păreții sicriului.

Nimeni nu știe ce s'a întâmplat, numai pămîntul. Acest pămînt minunat, asupra căruia au trecut douăzeci de veacuri descărcîndu-și viitorul, prăpădînd popoare. În el s'a descompus purpura hierofanților, în el s'a coborît puterea vrăjtorilor. Cit de mult s'a udât prin singe de om și de porumb! Azi nu s'a prăbușit peste el decît un flăcău după ce i s'a năruit lumea lui și după ce și-a cîntat cîntecul cu cimpoiul lui simplu.

Coșciugul fu așezat pe petecul negru al satului ars. Unde s'ar duce? Aici i-a fost casa, aci trebuie să se întoarcă. Bărbați cu mustațele pirlite se opriră brusc. Fiecare era calic, lipsit de toate. Viitorul trist, fără de speranțe li-a astupat gurile. Dela cine și ce să aștepte? Scrumul li acopere încet gurile.

SONET

*Biet suflete, puterile-ți-adună
Și uită povestea tristă, care
Vorbia de-un pustnic pe un țârm de Mare
Zvirlit de-un vat pe o noapte de furtună...*

*... Și că localnici cu străine graiuri
Veniau la el cu daruri să-l imbie,
Dar el, privind spre zarea argintie,
Muria plîngînd de dorul altor plaiuri.*

*... Hai, suflete trudit adînc de doruri,
Să rătăcim pe țârm pustiu de mare
Și să privim cum în apus de soare*

*Se întorc din țarguri albatrosi, în stoluri...
...Dar ce, tu plîngi acum, cînd inserarea
Așterne dozul, pacea și uitarea?*

Ioan Dreva

— Nu o să fie aici niciodată un foc care să cheme luarea aminte a lumii —, spuse unul.

„Lumea!”, rîde criticînd un altul.

Vezi cit de bine li se lămuresc că lumea nu-i decît adunătura maseilor și al puterilor uimitoare, peste care se rostogolește banul strigător și strivitor și unde chiar și inima păsărelei nu-i decît mașină. Ce vrei deci tu sătucut ars, copilul prăbușit de pe stîncă, care, în culmea desnădejdi îți pui întrebarea: Ce este deci omul? Și răspunzi tot tu: Omul este un păcat pe care Domnul l-a săvîrșit în contra sa.

Astfel de gînduri li treceau prin cap cînd, iată, unul din oamenii de stele, cu cap de cometă, tresare scoțînd o idee bizară. Aruncîndu și în sus brațele, scoate strigătul acesta sfișetor:

„Omenilor! Mai aduceți aici un sicriu! Sa îngropăm satul! Mulțimea stă în emnîtă, tripurile pocnesc de atita încordare de nervi. Să îngroape satul?..

Fiecare își are mortul lui —, li strigă tovarășul de pe o grindă arsă. Ni-a murit casa, tot ce-am avut frumos! Ni-a murit speranța! Am ajuns la sapă de lemn! Iată a murit și jocul copilăresc și s'a acoperit cu lîntolii de scrum! Suntem niște oameni arși pînă în inimă! Haideți cu sicriile!

Sicriul ncu s'a așezat lingă celălalt și s'a început înmormîntarea sinistră.

Fiecare a dus cîte un pumn de cenușă din praful căminului său. Mai dăunăz, a mai fost casă, casă împodobită cu flori și rîmbete. A fost pine, pine dulce. Hănuță, hănuță înflorită. Cine știe cit de împodobită, impestrițată de dragoste. Rostul vieții lor, răsplata trudei lor, aripa visurilor, promisiunea viitorului. Acest pumn de scrum li făcea rostul lumii, vieții, frumuseții, autorității și al cinstei. Iată în ce s'a prefăcut cîntecul, laptele, limba, zimbetul, tot, tot.

Pumnul acesta de cenușă aruncat peste sicriu li zdrobi inima, li amuți gura. Mamele deteră în minuța odraslelor lor acest simbol blestemat al prăpădului, să-l arunce ei peste coșciug. Peste straturile crescînde de cenușă și scrum li se scurgeau șiroii lacrimile. Nu mai lipsia decît un om, apostolul unui neam ce se îngroapă, ca, murdărîndu-și degetele cu acel amestec hidos, să schiteze semnul de întrebare pe bolta cerului:

„Ce se alege acum din lume?”
În sfișit s'a întâmplat ceva straniu. Sicriul flăcăului a rămas singur. Fiecare se prăvălia peste al lui.

Așa s'au prăpădit oameni cu picioarele înalte în ierburi și cu capetele ridicate între stele.

A venit preotul, și sîntînd totul, praful, cenușa, scrumul, sicriile, neamul, le-a îngropat de-avalma.

Jos în pămînt mai trăiesc și acum, dacă n'au murit...

Traducere de: Bitay A.

Poesia și Arta Armeņească

— in Evul-Mediu —

de N. IORGA

(Continuare și sfirșit) 1)

Hovassap din Sivas are aceleași preocupări străne de necazurile vremii: cintecele sale de dragoste, ca și acelea ale lui Nahaleb Cuciac, par să izvorască din litanii exotice, rătăcite prin Biblie. El „compune cintece fără mare însemnătate, numai pentru desfătarea oamenilor cumsecade“, și se pare că numai din împlinire cîntă și subiecte vechi de epopee.

Însă pe unul din ei, Simion din Aparan, îl duce gîndul mai degrabă către gloriile care se ascund supt ruine îngrămădite, ca acelea ale palatului lui Tiridate, contemporanul lui Pompeiu. Și va vorbi alor săi despre putința unei deșteptări:

*Să nădăjduim ca și tinerii inflă-
[cărati
Și să cîntăm noi înșine cintecele lcr.*

Episcopul Moise plînge căderea Aniului cu biserică mărețe, iar preotul Iacov Patoncheņț căderea orașului. Tocat, cotropit de tilharii de Turci. Cîntăreții anonimi se inspiră tot din aceleași dureri.

Veacul al XVIII-lea a cunoscut, sub influența Mechitaristilor din Venetia, o poezie armeană clasică. Așa, unul din acești cîntăreți, Balthazar Depir, vine din Constantinopol. Domină atunci, poate, mai mult poezie reală și se resimte până și în cele mai simple inscripții de pe morminte, care se pot descifra prin cîntirile părăsite, ca acela care se află împrejurul celei mai însemnate biserici a Armenilor, din Botoșani smerite comemorări obișnuite ale celor răposați, iar mai adesea bi căți în versurile arerămîn veșnic tinere, legate de amintirea atît de trecătoare a celor duși. Dar inspirația populară cîntă, simplu și limpede, în versurile pictorului bisericesc Ionathan (Hovnathan),

*Eu sînt aici doar oaspe de o zi.
Cine pentru mine s'o rușă.*

*Înveșmîntele se sufletul în mi-
[reasma nemuririi.*

*Odată mort, Lazăr n'a mai ris
[de loc.*

E calea firească pe care se ajunge într'un graiu ales, la motivele „tărănești“ ale lui Givan, mort de curîm trubadur rural murziat în epoca

falșei spoieli și a individualismului în cuvinte rare:

*Nimic nu poate să'mpiedece cîntul
[care-i dat de Dumnezeu!
Chiar în fund ae temniță am să
[cînt mereu,*

*Am să cînt neîncetat.
Cit voi avea suflare și cit voi
[avea glas,
Totdeauna, am să cînt făr' de răgaz
Am să cînt neîncetat.*

Dar acest patriot, fiu al „poporului de jos“, n'o uită nici pe „bunica cu părul nins“, pe „biata bunică smerită“, etern tinără, care e Armenia lui mult iubită. Și el crede într'un viitor mai bun, care, vai, întîrzie, căci:

*Noi avem spîni, dar copiii noștri
[vor culege trandafirii,
Lor li este dat să vadă vremuri
[mai frumoase revenind.*

II

Dar această splendidă operă, a poetului Ciobanian, mai are și o altă însemnătate decît aceea de a ni înfățișa gingășia sfioasă sau izbucnirile triumfătoare ale unei poezii de cincisprezece ori seculară.

Mai e și o comoară de artă cu legerea d-lui Ciobanian, alcătuită cu o dragoste nesfîrșită și o desăvirșită înțelegere pe care o înalță o întreagă școală fără să fi putut până acum să răspîndească în chip mai larg cunoașterea ei.

Este ea originală, creatoare?

Care din revelațiile frumuseții schimbătoare și totuși unice arputea oare reclama cu drept cuvînt această cahtate? E de ajuns ca niște elemente de întrebuintare generală sau generalisată să presinte la o nașune note care să corespundă nevoilor tehnice, destinației practice și mai ales cerințelor sufletești naționale pentru ca un capitol din istoria artei universale să-și se datească. Dar în arhitectură, în sculptura decorativă, în pictură, este cazul provinciilor caucasiene sau al celor așezate pe țărmul Mediteranei albastre care formează noșuna istorică și realitatea actuală a Armeniei. Arta ei participă la aceia a marii civilizații orientale, înălturată în aparență numai prin

ceia ce se numește elcizm dar ea a luat chiar de la Grecia lecții din acel bun simț armonios care este gustul. A putut deci să transmită acestei arte romane, prin singurul fapt universal care a fost Bizanțul, modêle pe care log-ca lat-no greacă nu le-ar fi primit în întregimea și multiplicitatea, în hiperboia și exagerațiile formelor primitive. Ici și colo se disting în ornamentație gesturi de artă care amintesc China și Iaponia; nu trebuie să ne mirăm de aceasta cînd știm pozitiv că arta Extremului Orient este mai puțin veche decît se crede și că prin India și „Socia“, pătrunsă de elcizm a primit învățături de la acea sintesă mediteraneană care la Grecia, creatoare numai în margini bine determinate.

Mai tîrziu, de asemenea, noua Persie a Sasanizilor, îndrăgosită de plîngeri și de privighetori, și abstracta Arabie, sleită în formule pe care reușea să le varieze la infinit, s'au suprapus pe o tradiție prea împovărată, fără să rupă totuș ceatace lega această artă de un suflet național bine determinat¹⁾. Nu e de mirare că Turcii, cei mai mari plagiatori în materie de civilizație pe care i-a cunoscut lumea, s'au unit cu școala acestor maeștri, atît cit au fost în stare să i imiteze prin reprezentanții propriei lor rase. La început, în Vaspuracanul regei Ghagic Arzum, formele sînt simple în fațade (la Akh Thamar) ca și în sculpturile crucilor de comemorare (la Tathev). Figuri omenesti mari și grave, cu ochi impresionanți, încadrări de ciorchini, ornamente geometrice, totul impraștiat cu măură.

Te-ai crede în a ntea productelor artistice ale artei romane din Occident, care, avînd legături cu această înflorire a „tării de piatră“, întinsă asupra Siriei și Asiei Mici, mult mai mult decît asupra Bizanțului, străbătut de cruciați, nu procedează de acolo în mod exclusiv.

Miniatura presintă, pe lîngă aceste figuri, coloane, frontispicii cu flori uniforme, cu pasări mici, care sînt de o altă inspirație, și desemnuri curioase în care se încrucișează și se desfășoară pești și monștri.

E și epoca aceia cînd se ridicară în capitala de la Ani numeroasele bi-

1) Influența directă a Armeniei în arta românească, mai ales după cazul, cu totul particular totuși, al bisericii episcopale din Argeș, a fost adese ori afirmată. Ni e însă greu să admitem un împrumut direct, din lipsa altor legături și dat fiind așa de puținul lucru pe care Armenia îl reprezintă către 1500.

Dacă e ceva „armenesc“, numai prin Bizanț acest element a putut să vină.

serici cu păreții împodobiti cu „arcade lombarde“, cu un singur turn acoperit cu un acoperiș ascuțit, cu decorații de sculptură în genul caracterizat mai sus.

Dar furtuna turcească, lovitura distrugătoare a invaziei selgiucide, trece pe de-asupra civilizației solide și severe în care nu e nimic căutat, complicat, afectat. Rămăsese lucrarea metalelor, care, păstră în chivoturi, poate și în scoarțele cărților de biserică, trăsătura mare, puțin aspră a figurilor nemișcate. Restul urmă, pe un alt teritoriu, o influență deosebită. Preceptorul bizantin amestecă ațișările lui la prestigiul civilizației, în plină dezvoltare, a Francilor creatori și reprezentanți ai cruciatelor. Inceputul noii arte, care în clădiri ca aceia a bisericilor din Gheharb, păstrează un aer de asemănare cu arta romană ⁽¹⁾, este mai curând bizantino-persan în miniaturi, unde arborele se adaugă pe lângă pasărea și coloanele din manuscrisul sicilian din Schevra, datat din 1195. Totuși pasările încep să aibă mișcări de o grație cu totul particulară; pe lângă celelalte specii apare papagalul; leoparzii se adaugă aici, părind desfăcuți de pe o faianță asiriană; ingerii au aripi bizare, prelungite.

Cel dintâi rege, Leon cel Mareț, cu toate că puterea sa deriva din cele două mari autorități din evul mediu, Papa și Împăratul, puse să se lucreze în acest domeniu după tradițiile locale. Totuși pecetea acestui suveran nu se deosebește intru nimic de aceea a occidentaților, de cari se legase atât de strins.

În timpul secolului al XIII-lea, scenele religioase sînt curat bizantine.

Totuși Evanghelia din 1260 prezintă lucrul, de o extraordinară originalitate, al aceluia inovator, care fu, cu sau fără legături cu ceia ce Occidentul făcea nou, Thoros zis Roslin.

Artistul e din vremea sa, pe care îndrăznește să o rețină în tipuri și veșminte în trecerea Mării Roșii, în care Moise, încunjurat de raze, deschide drumul, încercînd a dîncimile cu toiagul său, cu cavalerii cu coifuri și zale după moda Occidentului, — în scurt cruciați ca în cutare miniatură din Romanul lui Alexandru.

Se recunoaște aceiași trăsătură în „Isus plîngînd pe munte“ — miniatură atribuită aceluiași, — în grupul care se încălzește, în acela al cup-

torului, în oroarea comică a figurii cutărui drăcușor, în jocurile copilului divin adus în Templu, în gestul maiestos și dulce al Fecioarei, în Ingerul superb în mișcări, în Buna Vestire așa de pură, în Adunarea la Caiafa, inspirație demnă de pictorii italieni ai epocii; *se vede din ce în ce mai mult că mișcarea pe care a produs-o Cimabue, și Giotto nu e nici locală, nici națională, că se întinde din Sicilia, e prin Grecia, prin Muntenia* (trescele din Biserica Domnească dela Argeș, către 1360) *până în Toscana* ¹⁾. Chiar în podoabele margenilor, cu păsări a căror specie e bine definită, cu șerpi agățați, se vede bine capriciul, triumfător în domeniul lucrurilor vechi repetate, la infinit de-a lungul secolelor.

Thoros nu avu urmași, dar, dela sfîșitul secolului al XIV-lea, nu mai sînt pictori pentru marile figuri tragice, pentru scenele mișcătoare. Influența Occidentului se amestecă acum cu un avînt cu totul particular al imaginației orientale, ca să dea în manuscrisul din 1312, datorit călugărului Ioan, sau acelea din 1331 și din 1350, în figuri de o varietate fără sfîrșit, ingeri gînditori, cavaleri mergînd la atac, siluete de biserică, vase pline cu flori, monștri blinzi gata să se urce către înălțimile nevăzute, palmieri cu frunzișul larg desfăcut, copii cu boneta ascuțită cari, făcînd strîmbături, se catără în arbori. În cel din urmă manuscris, copiat la Sorgat din Crimeia, în plin domeniu genove, se află, cu aceeași libertate înaripată a desemnului, cutare tip de păstor idilic care ar

1) Miniaturile din 1275 par greoaie.

părea că vine dintr'o inspirație italiană.

Pe lângă aceasta, este amintirea vechii decorații, și chiar un curent nou apare, care se distinge prin figuri larg deschise, prin corpuri îndesate; în biserică menționată mai sus, dela Argeș, o parte din fresce au acest caracter.

Secolul al XV-lea, de adîncă decadență politică, nu oferă decît o slabă continuare a operelor trecutului.

În secolul al XV-lea grijile artei nu se deșteaptă decît foarte tîrziu, mai ales în provincia persană, cu toate că Evanghelia din 1586, scrisă și împodobită la Constantinopol, e remarcabilă.

Pentru secolul al XVII-lea se constată o oarecare reluare a tradițiilor: cutare se inspiră din operele lui Roslin, un altul reușește într'o împodobire marginală tot așa de fluidă ca și aceea din secolul al XIV-lea.

Antudinea cîntărețului din fluier, mișcarea coțofenei gata să-și ia zborul sînt demne de atenție. O greutate neplăcută, o acumulare de detalii, în scurt: un gust rău, împetriștat, distinge epoca următoare.

Domnul Ciobăniian are dreptate să afirme că națiunea care a putut da această grațioasă poesie religioasă și erotică, cavalească și patriotică, și acest mare capitol de artă originală, nu merită să trăiască supt jugul dublu al vecinilor cari n'au egalat-o niciodată.

Starea actuală a Armeniei este o crimă a politicii noastre, brutală, interesată și mărgenită de preocupări meschine.

(Tradus de Ileana Zara)

Literatura și Societatea

de Barbu Solacolu

Copleșit de gerul și de intemperiiile vremilor glaciare, trogloditul, — omul magdalenian din paleoliticul quaternar, trăind în besna ascunzîșurilor, săpa păreții de piatră ai cavernelor înfigînd în ei, pentru milenii, desenul tipisat al animalelor ce-i asigurau prin vînarea lor existența lui precară.

Pictor animalist, de neîntrecut statornicia pentru veșnicie oglinda credincioasă a existenței sale.

Desemnul cerbilor bogăți în coarne rămuroase, al cailor ageri și sprinteni, cum și al uriașilor mamuți hirsuți arată astfel, în negura preistoriei, urmele limpezi ale unei vieți ce căuta dornic fixarea ei imuabilă în cursul fugar al mileniilor unei omeniri în continuă devenire.

De ce erau desemnate aceste animale? Dintr'o plăcere pătimașă a telentaților Magdaleni-eni?

Formă oare desemnul și pic-

¹⁾ Dar sculptura prezintă păsări, animale, flori din Orient.

tura aceasta animalistă expresia vre unui mit, a vre unei religii?

Constituiau cavernele împodobite, locuri sacre?

Așteptau oare primitivii în comunitatea vre-unei rugăciuni pioase săvârșirea misterelor ce le stăpîneau sufletul lor noptic?

Firește că, la toate aceste întrebări ce-ar vroi că scormonească rodnic cenușa timpurilor trecute, nimeni nu va putea da răspunsul desăvîrșit. Și nici poate urma vre-unor semne sau vre-unui scris, ce pare să se repete stăruitor ca ornament simbolic al desemnurilor felurite, nu-și va găsi deslegarea asemănătoare descoperirii cheii misterioase a vre unui alfabet ocult. Peste toată această viață, mai mult bănuită decît cunoscută, cade grea și amuțitoare lespeda mileniilor fugare și'n continuă sporire. Strat peste strat se așterne, așa ca viața fosilelor să-și găsească, în adîncul pămîntului, mormîntul ei plin de tăcere.

Dar de bună samă că pentru cercetătorul modern al tuturor datelor acestora preistorice, nu amănuntul mai mult sau mai puțin precisat în individualitatea lui constituie obiectul principal al investigațiilor sale științifice. Ci, dimpotrivă, din tot ceia ce culege răslețit din taina pe care o închide pămîntul, din tot ceia ce vestigiile unei vieți apuse îi pot oferi ca probabil și ca amănunt al unor îndeletniciri omenesti,—cercetătorul modern reconstituie, prin aceste slabe mijloace, firul desfășurării umane în timp. El închiagă astfel, sintetic, aspectul general al geniului și existenței umane de la origine, cu scopul bine definit de-a găsi un punct de razim întregii desfășurări ulterioare de viață.

Și în acest sens, de-un adevăr putem fi pătrunși, și anume de acela, că nu există viață a oricărei societăți omenesti, care să nu-și fi fixat cugetul și sufletul ei, să nu-și le fi concretizat

în forme superioare de artă cu tendințe obiective de rămînere statornică a lor în timp și în spațiu.

Și, dacă pentru demonstrarea acestei axione, am luat exemplul celor mai îndepărtate timpuri, e pentru că în schematica numai a unei existențe de-abia bănuite să putem totuși distinge ceia ce e caracteristic omenesc pentru toate timpurile și pentru toate societățile ce și-au găsit cîndva o desfășurare normală de viață.

De asemeni păstorii nomazi prin deșertul Gobi, coborîtori prin văile Altailor în larga stepă tibetană, popoarele Chirghisilor ei Calmuchior, noaptea, cînd turmele lor se odihnesc, ei aprind opaițele în „iurtele“ ce-i adăpostesc, și-acolo, în așteptarea somnului, ascultă poveștile pline de miracole ale celor mai bătrîni dintre ei. Sufletul lor cere această odihnă. Povestitorul astfel, creator al unei literaturi epice vorbite, culege elementele povestirilor sale din lumea înconjurătoare, firește, adăogîndu-li acestora însă și propria lui neliniște din fața necunoscutului, el reușește să mai dea vorbe sale farmecul sufletului său dominat de misterul întregii existențe. În acest chip povestea se închiagă și trece fluturătoare pe buzele miilor de generații urmașe. Și ntr'un tîrziu, în poveștile lor păstorii descopăr desfășurarea propriei lor istorii, a faptei și dorurilor lor, căci în relatările înginatei melopei disting elementele unei vieți obișnuite lor, iar, de altă parte, ele mentele nefirești și misterioase corespunzătoare nopții pline de taine a sufletului lor copleșit de necunoscutul existenței.

Așa dar, și în simplitatea acestei vieți primitive, pastorale, se poate descoperi aceeași caracteristică pornire omenescă de fixare a unei forme superioare artistice, care să cuprindă prisoșul unui suflet bogat prin viața ce-i e dăruit dela natura s'o trăiească. Deci, aceiași tendință

de obiectivare și statornicire definitivă,—care, în fond, resmă creația de artă, în genere,—se lasă a fi desprinsă din schematica aproape liniară a unei vieți omenesti lipsite de orice complexitate de raporturi sociale, tocmai prin existența ei primitivă asemănătoare doar izvorului de munte, cristalin.

Evident, literatura e în general o ramură din acest expresiv mănunchiu de concretisări umane.

În consecință, ea constituie ființa proprie a acestora din urmă și numai a acestora. Adecă numai ceea ce o societate, într'un timp dat, poate socoti omenesc în tendința ei de închegare obiectivă a însuși omenescului ei poate tot de odată să constituie și acea literatură care să corespundă formei de perfecție spre care societatea însăși în desvoltarea ei firească a tins.

Și cu acestea se poate în sfîrșit lămuri și problema critică propusă sub titlul de «societate și literatură».

Caducitatea sau desăvîrșirea celei din urmă e în funcție de omenescul permanent pe care l cuprinde ca exponent firesc al societății în care acea literatură a luat naștere.

De bună samă că elementul de «societate» introduce prin forța lucrurilor un nou punct de vedere în critica literaturii, iar în relația celor două concepte de «societate» și «literatură» e de ținut samă de tot ceia ce fiecare în parte poate însemna și oferi, independent una de cealaltă.

Astfel, dacă literatura închiagă sintetic și tipic expresia unui omenesc datorit, nu indivizilor în parte, ci datorit unei colectivități, tot astfel și societatea e într'adevăr acea entitate capabilă a sugera o literatură, ca pură expresie a ei, numai în cazul cînd ea apare, nu subjugîndu-se vre uneia din părțile ei componente, (unei clase sociale bunăoară), ci afirmînd

du-se global sub forma întregului amorficator al inesei a celor părți.

În acest sens e de prisos să se mai vorbească despre vre-o literatură burgheză, boemă, proletară sau nobilă. Acestea toate sint adiective care nu au absolut niciun rost la lămurirea unei opere de artă.

Într'adevăr, această eventuală clasificare privește condițiunile materiale felurite ale existenței în societatea ce-și găsește firesc unitatea tocmai dintr'un proces de integrațiune a părților ei componente și amorge. Nu-și găsește însă nicio justificare la vre-o eventuală distincție între felurite «grade» sau «moduri» de literatură.

Literatura e una și indivisibilă așa cum și societatea e unitară. Că une ori va afirma spiritul și tendințele sociale distincte ale unei clase anumite a societății, aceasta nu schimbă întru nimic chipul rezolvirii problemei. Literatura chiar și în acest cas se va mărgeni numai la redarea tipică a omenescului, pe care evident orice clasă socială îl poate conține. Dar literatura devine pur politică atunci când marginile acestui omenesc sunt întrecute, când sentimentul profund uman e falsificat sau înlăturat pentru a putea motiva sau provoca o acțiune politică în speța, de pildă o acțiune pornită din ura sau resentimentul de clasă. Și, încă și în acest cas special, tot s'ar mai putea vorbi de literatură, dacă tipul omului descris sau imaginat corespunde unei realități absolute, în sensul posibilității de a fi acest tip înțeles și simțit, potrivit veracității sau verosimilității existenței sale.

Așa dar literatura nu se împarte pe clase sociale, ci ea culegând elementele ei din toate straturile societății, apare ca un exponent sintetic al culturii și frământărilor ei.

Iar marii visionari, premergătorii, creatori de mituri și,

prin propagarea idealurilor lor, reformatori ai societăților, — cu toată părerea, adese ori adinc înrădăcinată, că ei sunt răscolitorii, prin scrisul sau vorba lor, ai unor noi valori și ai unei vieți nouă, — se mărginesc totuși să înalțe palafitele utopiei lor pe logica vremurilor și a societăților în care ei își duc traiul. Ceia ce dovedește, în primul rînd, că literatura e eminentamente socială, în sensul că, departe de a fi un simplu și independent produs individual, e, pînă chiar și în subiectivismul de care-i animată, produsul incontestabil al unui mediu social.

În al doilea rînd se dovedește că nu poate exista literatură decît numai acolo unde scrierea și conceperea ei corespunde datelor elementare ale vieții societății umane.

Altminteri totul nu se reduce decît doar la o elucubrație de minte bolnavă. Și nimic poate nu ar motiva mai bine cele enunțate decît amintirea aici, în treacăt, a faptului că însuși visul omenesc ca rezultat al memoriei dovedește, în existența lui immanentă, necesitatea fixării lui într'un cadru social.

Și evident e locul ca pe temeiul tuturor acestor enunțări sumare să deducem logic următoarea încheiere, — tot odată sub forma unei maxime programatice:

Intensitatea vieții culturale și materiale a societăților determină însăși măsura producției literare.

Și înțelegem să ilustrăm astfel axioma, prin amintirea epocii lui Pericle sau prin amintirea domniei unui Ludovic al XIV lea.

In jurul citorva biserici și case vechi, de pe Va ea Teleajenului

De la început cerem iertare celor cari nu vor găsi în cuprinsul acestor fugare însemnări date și cunoștinți de specialist și mici caracterisări cu aspect de generalitate. Încercînd să discutăm asupra citorva biserici și case vechi de pe Valea Teleajenului, nu voim de cît să atragem atenția specialiștilor asupra unor lucruri întru statornicirea și luminarea cărora, înainte de noi, ne amintim că alții au împlinit aceiași sarcină cu mai multă autoritate și cu nediscutată competență.

Orice vizitator străin de Valea Teleajenului, dar pe care un gînd bun l-a mînat să colinde prin satele și tîrgurile risioite de-a lungul și pe după dealurile mărginașe ei, — va rămînea, de sigur, impresionat puternic de frumusețile naturale, de sănătatea și agerimea neastîmpărată a oamenilor, de portul, obiceiurile și așezările lor bătrîne, care, aici încă n'au murit. Dar va culege, e drept, și nițică amărăciune întîlnind de pildă, într'un sat, o bisericuța istorică măcinată de dintele vremii și neîncăpătoare azi pentru numărul, de multe ori înmîit față de tre-

cut, al locuitorilor. Într'alt sat va găsi înfloritoare secte baptiste și adventiste, alimentate cu noi adepți de păcatele vădite ale localei fețe bisericesti... în cutare tîrg, va întîlni spoiala și maimuțaria civilizației, neciseiată și neadaptată decît la suprafața vieții locale.. În în cutare sat, vechiul «chioșc de horă țărănească», pustiu și darăpanat ca, și hanul cu obloane și foșor bătrînesc, pentru că, la cîteva sute de metri mai de vale, un circiumar de modă nouă s'agațe de-asupra unui grajd văpsit proaspăt o firmă și-pătoare: „Salon de dans“...

Inghîtindu-și amarăciunile aceste marunte, vizitatorul nostru va trăi și clipe de reculegere pioasă, uitare de sine și îndreptățită inviorare, în fața mărturiilor, demne de cercetat, ale vredniciei și carităților neschimbătoare ce alcătuiesc aceia ce numim suflet și neam românesc. Lăsînd la o parte pictura minune, a vechii biserici fără acoperiment din cîmpul Ploștilor, în altarul căreia un dud bătrîn ține leturghia cu vinturile, ploile și zăpada, lăsînd bisericele și zidurile vechi cetățu de scaun a Tîggorului, cîto-

riile dela Mănești, Strejnic sau Bucov, să zicem că prietenul nostru se va opri în tirgul Vălenilor. Ici-colo, printre zidurile dărimate ale curților ce-au străjuit hanuri și brașovenii vechi, va întâlni câteva case boier-ești cu cerdac înalt, sprijinit pe stâlpi, prinși în șferturi de arc, de-asupra cărora streășina acoperișului, ridicată în afară, e șipcuită cu scinduri mici în formă de raze. Apoi case de modă nouă, fără stil și culoare locală... și iarăși o casă bătrână de mic boier-aș ori neguștor de pe vremuri *cam cu același cerdac, dar absolut cu același streășină șipcuită, ridicată în afară.*

Va vedea apoi „mănăstirea Vălenilor”, cu minunatele flori săpate în piatră și lemn, cu pictatele chipuri ale jupânișilor și boierilor ctitori ce parcă străjuesc cu o tristă cuminenție, mormintele cu slovă înflorită în piatră de la picioarele lor. Va părăsi acolo hărnicia unui profesor-pictor care migălește cu trudă să scoată de sub văruieli și picturi noi frescele și toată pictura zugravului și meșterilor dela 1680 și va urca ceva mai sus ulița Popii-Tudor, oprindu-se la biserica mai nouă, ctitorită la 1808 de Filip treti Logofăt și Soare Păioiu. Ceia ce-l va izbi aci dela început va fi *asămănarea streășinei acoperemintului acestor biserici cu streșinile șipcuite, ridicate în afară, întâlnite la casele vechi românești pomenite mai sus.* Iar, după ce va cerceta și alte lucruri demne de interes în tirgul Vălenilor, va trece peste dealuri prin pădurile dela Poiana în spre tirgul Slănicului.

De cum va ieși din piața tirgului de Simbăta, din Slănic, în dreapta, va zări o veche casă cu același foișor și *aceiași streășină șipcuită* întâlnită la casele vechi din Valeni. Mergând mai departe și urcând pe lângă gară în spre țemniță, aproape în fața acesteia, se va opri umit. Într-o grădină singurată, pioșia unor ctitori slăniceni a ridicat la 1800 o biserică, de pe care Logofătul Filip din Valeni, cu opt ani mai târziu, se pare a-și fi luat modelul și iată alături și casa în care se adăpostea prin sec. XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea vechea „Cămărășie a Oanei”... Soră vrednică a caselor întâlnite pînă aici, cu același arhitectură și *aceiași umcă streășină șipcuită* ca și streășina bisericii de alături și a bisericii Logofătului Filip din Văleni.

Să-l duc pe prietenul nostru la biserica mărunță din Schiulești ori la aceea, azi aproape pusă de

odoare și suflete credincioase, dela mănăstirea Crasnei?... Poate l-am întrista, cînd de la aceasta din urmă va culege amărăciunea ce, firește, îl-o trezesc în suflet, comorile lăsate pe mîni de moștenitori răi. Să-l oprim în satul Homoricului. Va întâlni aci două case bătrîne cam prin apropierea bisericii zidite de Iane Vătaful la 1744. Streășina acestor case și a bisericii din Homoricu o va găsi soră tot așa de bună cu streășina de la casele și bisericele amintite în Văleni, Slănic, Schiulești și Crasna.

Va conchide prietenul, odată cu noi, *că în urmă cu optzeci, o sută,*

două sute de ani, valea aceasta a Teleajenului a avut un anumit stil de case și biserici, că stii-ut acesta e continuu îngropat de prefacerile vremii, și că o mare faptă ar săvîrși specialiștii arhitecți care, cu o mică strădanie, ar fixa acest stil și l-ar trimite ca model primărilor și frunțașilor din satele unde odinioară înfloria desăvîrșit iar, azi, e merit pieirii ca și vechiul port național.

Va tresări acest al doilea prieten, cetind fagurele noastre însemnări?...

Sandu Teleajen

Jindra Hușcova-Flajhansová

Literatura și arta Cehoslovacă

(A II-a conferință despre Cehoslovacia ținută supt auspiciile Institutului Sud-Est-European)

Unul dintre marii scriitori ai dv., vorbind despre cultura națională română, s'a folosit de o frumoasă frază pe care îmi permit a o repeta la începutul conferinții mele, care va trata despre literatura și arta cehoslovacă. Frasa ar fi aceasta: «Fiecare națiune are eul său, care s'a format în decursul veacurilor din pămînt, din freamătul codrilor, din florile albe născînde ale primăverii, din razele soarelui, din negura toamnei, din zăpada iernei, din suferință, din glorie și mai mult din nesfîrșitele amintiri, care au rămas din umbrele morților, din odihna cărora licărește o lumină strălucitoare pentru călăuzirea urmașilor lor, care trăiesc numai prin ei.»

De aceste cuvînte, doamnelor și domnilor, putem să ne folosim și pentru caracterizarea literaturii și artei cehoslovace — unde voi vorbi numai despre cei mai însemnați scriitori ai Cehoslovaciei — căutînd a fi cit mai concisă, pentru a nu vă obosi urechea cu citarea unui nesfîrșit șir de nume proprii și descripții, care ar rămîne numai vag în amintirea d-v. Încep, dar, conferința cu un nume,

care nu vă e cu totul necunoscut, numele unui reformator al limbii și al religiei, numele unui savant, care din națiunea noastră s'a făcut pentru întîia dată cunoscut lumii întregi prin scrisorile sale, care au fost traduse în mai toate limbile Europei. Acesta e maestrul *Joan Hus* (1370—1415) care a fost ars de viu de către preoții catolici la Constanța în Elveția, în anul 1415, pentru că n'a vrut să și schimbe principiile și ideile sale. După moartea lui de martir, națiunea cehă s'a răscolat îndată împotriva omorîtorilor lui, fapt, care a provocat apoi marile războaie husite. E folositor să știm că unul din principiile marelui Hus a fost acela de a pune la îndemina poporului cărțile bisericești, traducîndu-le din latinește, principiu care a pătruns prin circii lui în Slovacia și nordul Transilvaniei, ceea ce pare a fi inspirat pe un preot român de a face acelaș lucru, adică a traduce cărțile bisericești din slavonește în limba română.

Războaiele husite au avut, însă și urmări triste prin faptul că au întrerupt dezvoltarea literaturii și artelor, care ajunsese

destul de înfloritoare în timpul regelui din dinastia luxemburgă, Carol IV, întemeietorul primei universități din Europa Centrală, la Praga (în anul 1348), Mișcarea husită de altfel a și întărit credința religioasă la Cehi, unde apoi s'a ivit *Petre Celcisci* (1390—1460) care a întemeiat secta Fraților din Moravia și a supus unei critici severe învățătura bisericească, predicând simplitatea apostolească, bazându-și principiile sale numai pe Biblie. Scrierile sale au avut foarte multe puncte de apropiere cu acelea ale lui Tolstoi — al cărui antemergător a și fost. *Petre Celcisci* și-a dat sfârșitul către anul 1460, lăsând în urma sa într-o foarte înfloritoare stare secta Fraților din Moravia, în capul căreia s'a ivit mai târziu luminatul *Joan Bahostav* (1523—1571), care a încercat o apropiere între spiritul simplu al Fraților din Moravia cu cultura și educația științifică umanitaristă.

La fel cu Hus, care a fost pentru Blahoslav un exemplu — el s'a ocupat și cu gramatica limbii cehe. Opera sa principală a fost însă traducerea noului testament în limba ceahă. Această traducere, împreună cu aceia a vechiului testament, la care au conlucrat mai mulți, a constituit cunoscuta Biblie din Kralice. Din același mediu al sectei Fraților din Moravia a apărut apoi și ultimul Episcop al ei *Joan Amos Komenschi-Comenius* (1592—1670), savant encicloped, a cărui viață s'a scurs în cele mai triste momente ale patriei sale: anume în vremurile bătăliei dela Muntele Alb (1620) între nobilii cehi și Habsburgii catolici, cari au răpit Cehilor libertatea și speranțele lor timp de 4 secole în urmă. Între numeroșii emigranți, cari n'au vrut să îmbrățișeze legea catolică, a fost și Comenius.

Despre scrierile lui Comenius, care astăzi aparțin umanității întregi — câteva din ele fiind

traduse și în limba română — nu voi insista prea mult. El a fost filosoful Evului Mediu după cum se vede din „Pansofia“ sa, care este enciclopedia științei omenești, prin care ni se arată cum să ajungem la țelul vieții noastre către Dumnezeu. Comenius a avut însă și vederi largi în ceea ce privește pedagogia — unde propaga și educația fizică pe lângă cea sufletească, etc.

După moartea lui Comenius pe pământul ospitalier al Olandei, poporul ceh a avut de suferit timpuri grele, descrise de marele romancier — care încă trăește — Jirasec în romanul său cu titlul „Intuneric“. Floarea națiunii cehe a trebuit atunci de mult să plece, iar locurile lor au fost ocupate de nobili străini, cari nu aveau decit cunoscuta lozincă: „îmbogățește-te“, care a fost și lozinca ordinului iesuit adus de Habsburgi în Boemia — ordin care și împinea misiunea de a catolicisa poporul prin severitate și cruzime.

Tendențele antireformiste ale acestui ordin, au fost a suprima firește și limba națională, introducând pretutindeni prin școli și universități limba oficială a catolicismului, limba latină. Limba ceahă s'a menținut în timpul acesta numai la țară în cîntecele și poeziile naționale.

Abia pe la sfârșitul secolului XVIII lucrurile se schimbă în mai bine, cînd și în întunecata Austrie se iviră primii ecleri înfuențați de mișcarea pentru libertate, pornită din Occident și mai ales din luminoasa Franță. Ei au și început să se ocupe de istoria și de limba ceahă. Dintre aceștia, meritul cel mai mare pentru construcția științifică a limbii cehe, îl are savantul *Josef Dobrovshi*, 1753—1829 care, însă, fiind pesimist, nu prea punea încredere în roadele muncii sale.

Abia în generația următoare se ivește *Josef Jungmann*, (1773

—1847) care adună împrejurul său niște patrioți înflăcărați, muncind la o laltă cu încredere la educația și propășirea neamului.

Ei își propuneau de a pune în practică încercările științifice ale lui *Josef Dobrovshi* precum și a pune bazele poeziei naționale.

Munca lor a fost încoronată de succes pentru că dădură la lumină marele dicționar al limbii cehe, îmaginându-l cu termeni de care se simția nevoie, mai ales pentru numeroasele traduceri din alte limbi cu care, adepții lui Jungmann voiau să îplinească lipsurile literaturii proprii și prin care voiau să dea îmbogățirea necesară limbii cehe. Din școala lui Jungmann, afară de traducători, se relevă și doi poeți originali: *Frantisek*, *Ladistav Celacovshi* și *Jan Collar*.

Înainte de a vorbi despre acești doi poeți, trebuie să reamintesc încercarea de mistificare (a. 1817—1818) făcută de doi poeți, Hanka și Linda, cari susțineau că au găsit manuscrise vechi și lăsau să se creadă că, compozițiile lor sunt niște vechi manuscrise din secolul al XIII-lea și chiar al IX-lea după cum încercase de altfel și în Anglia Macpherson cu cîntecele lui Ossian.

Se știe că acești doi poeți n'au făcut aceasta decit din iubire de patrie, pentru a da și bohemilor ilusia că au și ei o vechie poezie națională în felul *Niebelungilor* în Germania și *Rolanzilor* în Franța. Abia pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, președintele nostru, Masaric, împreună cu elevii săi, descoperiră falșitatea acestei legende a manuscriselor.

Revenind la poezii noștri din școala lui Jungmann, cităm mai întâi pe *Celacovshi*, (1719—1852) care a fost ca și Alecsandri și Russo pentru România — culegătorul cîntecelor naționale. El a pus în două vo-

lume cu titlu «Răsunet de cîntece rusești» și «Răsunet de cîntece cehe» (1839) toate cîntecele populare adunate, dîndu-li o formă mai literară, mai poetică.

Dintre discipolii săi, cel care a înțeles mai bine sufletul poporului a fost *Karel Jaromír Erben*, (1811—1870) care, în volumul său cu titlul „Mănunchiu de flori“, a dat o minunată culegere a poeziilor epice cehe, inspirate din motive naționale. Cu totul aparte de acest curent, care-și căuta inspirația într'un inflăcărât patriotism, rămîne poetul *Karel Hinec Macha* (1810—1836) — un admirator a lui Byron, care a scris printre altele, celebra poezie lirică „Luna Maiu“, unde se caută a ni se arăta în cadrul naturii îndoelile și suferințele personalității sale. Geniul său, însă, n'a fost destul de prețuit printre contemporanii săi. Gloria sa a crescut abia în generația care l-a urmat.

Al doilea mare poet al școlii lui Jungmann a fost slovacul *Jean Collar*, (1793—1852) care a fost și discipolul filosofului german Herder. El a dat poeziei cehoslovace, un ciclu de sonete patriotice. Deși poet slovac, Jan Collar a scris în limba cehă ca și un alt slovac, prietenul său, Pavel Josef Safaric, un etnograf de samă de oare ce atunci limba cehă era singura limbă literară. Limba slovacă, care diferă puțin de cea cehă, a fost introdusă numai tîrziu ca limbă literară, pe la anul 1840 de către Ludevít Stur—un patriot slovac inflăcărât, care a crezut că se va apropia astfel mai mult de inima poporului slovac.

Nu pot discuta aici urmările acestui fapt puțin prevăzător pentru mai tîrziu; trebuie însă să accentuez că, *deși în Cehoslovacia avem astăzi două limbi literare deosebite, cehii și slovacii formează totuși o singură națiune indisolubilă: națiunea cehoslovacă.*

Un discipol mai tînăr al lui Safaric a fost *Fratisek Palascki*, (1798—1876) care a dat naștii sale o operă însemnată despre istoria cehă și care a fost delă 1848, pînă la moartea sa conducătorul politic al națiunii sale.

Evoluțiunea politiceii sale s'ar putea resuma în două cugetări care au rămas: I-a: „dacă Austria n'ar exista, ar trebui s'o inventăm“ și a II-a: „am existat și înaintea Austriei și vom exista și după ea, — din comparația cătoră, se poate vedea cît de desilusionat a fost în spre sfîrșitul vieții sale de Austria, pe care la început o admitea.

Un interpret devotat al teoriilor sale politice, și-a găsit Palaschi în gazetarul Carel Havlicek Borovschi, care, însă, a fost suprimat în floarea activității sale de regimul reacționar austriac.

În timpul acela de acalmie generală, cînd conștiința națională cehă a fost înăbușită cu forța și cînd toată publicitatea cehă era penibil impresionată de mijloacele inquisitoriale ale poliștilor austrieci, publică *Bozena Nemcova*, (1820 — 1862) o femeie de o rară inteligență, basmele și poveștile sale — din care „Bunica“ a fost tradusă în limba romînă de marele prieten al României regretatul profesor universitar din Praga, Ioan Urban Jarnic. Această carte, „Bunica“ este primul roman unde scriitoarea a pătruns profund în sufletul țaranului ceh. Nemcova a scris și minunate basme, care au fost traduse în parte de către Abatele Zavoral din Praga—iarăși un bun prieten al Romînilor. În generația următoare dintre discipolii și admiratorii lui Macha s'a relevat o altă femeie *Carolina Svetla*, (1830—1889) care, prin romanele sale, a atins probleme, care în acele vremuri ocupau spiritele femeii. Stela ca și poetul *Halec*—care pe lingă poezii de o rară frumusețe

și fluețe, a mai scris diverse romane, nuvele și drame, care au fost foarte prețuite de către contemporanii lor, în paguba lui Ioan Neruda — poet și nuvelist care, în călătoriile sale depărtate a trecut și prin România, despre care a și scris cu mare simpatie.

Ioan Neruda (1837—1891) a întemeiat forma foiletonului la noi—foiletonul, care trebuie să fie o sinteză a formei literare în ziaristică. Neruda e acela, care a creiat o formă literară în genul descrierii călătoriilor. Capodopera lucrărilor lui, însă, o formează poveștile din «Mala Strana» unde a redat printr'o meșteșugită descriere caracterul intim al locuitorilor celei mai pitorești părți a orașului Praga. Veșnic neuitate vor rămîne în literatura cehă două volume de versuri cu titlul: «Motive simple» și «Cîntece de Vineri», unde poetul a trecut delă intimitatea suferințelor personale la meditațiuni patriotice asupra suferințelor tragice ale națiunii. Din evoluția lui Neruda, ca și din aceea ale lui Svetla și Halec, am putea constata cum un scriitor poate trece în opera sa delă cosmopolitism larg la o notă patriotică. Nota aceasta din urmă a predominat complot la un alt scriitor *Svatopluc Cech* (1846—1908) care într'un șir de poezii a comentat și a meditat asupra istoriei naționale. În România — mai ales în Transilvania, — el e cunoscut pentru poeziile sale revoluționare «Cîntecele sclavului», care au apărut într'un nesfîrșit număr de ediții și în foarte numeroase traduceri.

Corespunzător lui Svatopluc Cech, în prosă, este romancierul popular *Atois Jirasec*. (n. 1851), care într'un șir lung de romane și povestiri, a descris istoria cehă veche și nouă.

Cu totul altă notă a adus în literatura cehă marea personalitate a lui *Jaroslav Vrchlisch* (1853 — 1912), și a colabo-

ratorilor săi dela revista «Lumir». Vrchliski are meritul că a fost cel dintii, care a dat poesiei cehe orizonturile mai largi, prin traduceri ale literaturii mondiale, — mai ales din literatura limbilor latine. Au rămas după dînsul numeroase volume de versuri lirice și meditative ca și de versuri epice în «Fragmentele de epopee», unde după exemplul lui Victor Hugo a încercat a reda evoluția umanitară. Ne-a mai lăsat și un șir de drame cu subiect istoric.

Nu mai puțin sunt importante și traduceri sale din poeziile celorlalte popoare, care introduc în limba cehă toate operele clasice.

Din ceilalți scriitori din grupul revistei «Lumir», cel mai apropiat lui Vrchliski a fost devotatul său prieten J. Sladec, traducătorul operelor complete ale lui Shakespeare — pe cînd Julius Zeyer (1841—1901) tot din grupul «Lumir» — visa isolat, disprețuind complet mediul contemporanilor săi, de care a și rămas neînțeles. El a încercat cele mai diverse subiecte, începînd cu povestirile în versuri în felul lui «Aucassin și Nicolette» pînă la cele mai depărtate subiecte japoneze și chineze. Zeier rămîne, însă un epic de mare fantesie și un prozator escelent.

(Va urma)

CRONICA

Musica românească. — În biblioteca „Hora” a Bisericii Românești dela Paris, a apărut de curînd conferința d-lui N. Iorga despre Musica românească ținută la 15 Martie a.c. la Paris.

De și avem în țară la noi nenumărați melomani, musica românească, cu originile și evoluția ei, este foarte puțin cunoscută.

Conferința d-lui Iorga umple un gol real. D-sa se ocupă aci cu musica bisericască și cea populară.

Musica bisericască a fost totdeauna corală, niciodată instrumentală și originea ei trebuie căutată în Bizanț. Musica școlii din Constantinopol a fost reformată de către călugărul Macarie. Caracterul acestei muzici este simplitatea. D. Iorga pomeneste apoi de colindele cîntate de copii. Trezînd apoi la cîntecul popular, d-sa spune că originea acestuia, ca și a tuturor cîntecelor balcanice, trebuie căutată în vechea musică tracă. Intre musica populară românească și cea țigănească nu există nici o legătură. Țigani sînt numai transmițători ai muzicii românești.

Hora românească reproduce vechile „choros”, musică pură cîntată pentru cel mai pur dintre danțuri. D. Iorga vorbește apoi despre doinele Romînilor și arată cum ele aparțin păstorilor și cuprînd acele doruri melancolice. La

sfrîșit, d-sa pomeneste și de cele cîteva culegeri de cîntece populare și de culegătorii cei mai însemnați ca Gavril Musicescu, d. Kiriac, Manducevschi, George Dima, Vidu și Tiberiu Brediceanu...

D. Iorga se întreabă, cu drept cuvînt, dacă noua generație de compozitori va înțelege că motivele de inspirație trebuie căutate în aceste cîntece populare. Cel mai chemat dintre cei tineri de a răspunde acestor așteptări este, cred, d. M. Jora, ale cărui compoziții pentru orchestra, conțin unele motive românești.

S.

„Vasile Alecsandri și originea sa”. — Intr'o broșură de 28 de pagini, d-l inginer V. I. Istrati se ocupă, și d-sa, de originea lui V. Alecsandri. Il îndreptățește la aceasta faptul că a trăit cîndva în apropierea poetului și că face parte dintr'o familie care a avut strînse legături cu „bardul dela Mircești”.

Nu e o lucrare savantă, nu e înfățișarea unei umflate pretențiuni științifice, ci judecata limpede a bunului simț.

D-l Istrati judecă omeneste și, de aceea, este bine înțeles și suficient de convîngător.

Punctul de razem al lucrării e scrisoarea pe care d-l Ion Sin Giorgiu o adresează „Adevărului Literar” drept răspuns la articolul

d-lui Sanielevici, articol prin care se stabilia „definitiv”, științific în fond și logic în formă, originea evreiască a lui Alecsandri. Se dovedește și de astădată, însă, că, vorbele anume alese impresionează pe protani, dar nu se pot fixa prin rădăcini care să le facă rezistente unei adieri de argumentare contrarie.

Articolul d-lui Sanielevici impresionează pe unii, pusese pe gînduri pe alții, bucurase pe o altă parte. Se hotărîse, așa dar, că Alecsandri e un „brachicefal” și nu „dolicocefal”. Multora li rămăsese numai tristea resemnării în fața sentinței d-lui Sanielevici.

Iată însă că scrisoarea d-lui Sin Giorgiu, prin înfățișarea unor mărturii ale bunicii d-sale, d-na Maria Stroici, înlătură de odată toată clădirea argumentării renumitului critic, inclusiv concluzia.

Însuși d-l Sanielevici, silit, se întoarce la punctul de plecare al problemei: „Deocamdată nu știm nimic sigur; nici că Alecsandri era, nici că nu era de origine evreiască”.

D-l Istrati, prin observațiile făcute asupra vieții și operei poetului, vine să întărească afirmarea că, Alecsandri nu putea fi evreu.

Presintă oarecare importanță și unele înrudiri ale lui Alecsandri, care sînt date în această broșură.

Reținem și notele despre familia Istrati.

B.

BIBLIOGRAFIE

Au apărut:

• „Immanuel Kant în filosofia și literatura română”, de I. E. Toroușu, tip. „Bucovina”, București.

• „Orașe din România”, de I. Simionescu, editura „Cartea Românească”, București.

• „Cuiburi sfărîmate”, piesă în 3 acte de Sandu Teleajen și Adrian Pascu, „Viata Românească”, Iași.

Universul Literar

Cuponul Nr. 18.

Strângeți complet aceste cupoane și veți lua parte la premiile „Universului” printre cari 2 CASE și 2 VILE.

— Tragerea în toamnă Citii în „Universul” lista premiilor.